

PRAVNI POLOŽAJ BENEŠKIH SLOVENCEV OB PRIKLJUČITVI K ITALIJI LETA 1866

Branko MARUŠIČ

Zgodovinski inštitut Milka Kosa, ZRC SAZU, SI-1000 Ljubljana, Novi trg 2

e-mail: branko.marusic@guest.arnes.si

IZVLEČEK

Avtor je razdelil pravni položaj beneških Slovencev skozi zgodovino na dve poglavitni časovni in problemski razdobji. Prvo obdobje gre do razpada beneške države leta 1797, drugo pa od leta 1866 dalje; vmesni čas, skoraj sedemdesetih let, je izrazito prehodni. Največ poudarka daje razmeram po letu 1866, ko so Beneški Slovenci prešli pod Italijo. Avtor pri tem opisuje pisanje časopisja, ki je razlagalo osnovno vodilo, in sicer da imajo Beneški Slovenci enak položaj kot ostali, novi in stari državljani italijanske kraljevine, to pa je vodilo k njihovi asimilaciji; šole so bile na primer samo v italijanščini. V štiridesetih letih se pravni položaj teh Slovencev ni prav nič spremenil. Čeprav so nekateri (na primer čedajski odvetnik Carlo Podrecca) opozarjali oblasti, je italijanska kraljevina vodila dalje tako politiko, da jezikovna in narodnostna posebnost Slovencev Benečije v odnosu do večinskega naroda ni prišla do izraza.

Ključne besede: Slovenci, Italija, Beneška Slovenija, narodne manjšine, 1866, pravice manjšin

LEGAL STATUS OF THE VENETIAN SLOVENES ON ANNEXATION TO ITALY IN 1866

ABSTRACT

The author divided the legal status of Venetian Slovenes into two major periods of history in respect to time and the complex issues involved. The first period covers the time prior to the fall of the Venetian state in 1797, the second from 1866 onwards; the intermediate time, almost seventy years, is explicitly transitional. Special emphasis is given to the situation after 1866, when the Venetian Slovenes came under the rule of Italy and soon began to experience its negative attitude towards them. In this respect, the author describes the texts written in newspapers, including the basic guideline, according to which the Venetian Slovenes had the same status as the rest –

new and old citizens of the Italian Kingdom – which eventually led to their assimilation; schools, for example, were only Italian. In forty years, the legal status of these Slovenes did not change at all, in spite of the fact that some people, such as Carlo Podrecca, a barrister from Cividale (Čedad), warned the authorities that the Italian Kingdom engaged in such politics that the special linguistic and ethnic features of the Venetian Slovenes could not be manifested in relation to the majority nation.

Key words: Slovenes, Italy, Venetic Slovenia, national minorities, 1866, minority rights

Pravni položaj Beneških Slovencev ima skozi zgodovino dve poglavitni časovni in problemski obdobji. Prvo sega do razpada Beneške republike leta 1797, drugo pa od leta 1866 naprej. Vmesni čas, skoraj sedemdesetih let, pa je izrazito prehodni. Prvo obdobje je vabilo k proučevanju predvsem pravne zgodovinarje, njihovo raziskovanje se je osredinjalo ob svojevrstni samoupravi, ki so jo Slovenci ob reki Nadiži in njenih pritokih uživali in uresničevali. Svojevrstnost je bila pravzaprav le v tem, da se je tu najdlje ohranila stara slovanska ureditev, ki je skozi stoletja delovala v skupnosti več občin, imenovanih banke. V Beneški Sloveniji sta bili landarska in mjetsinska banka, ki sta ji načelovala velika župana. Ob skupnosti sta se enkrat letno sestajali v tako imenovanem Parlamento della Schiavonia in sklepali o zadevah z nadrejenimi beneškimi oblastmi.¹ Delovanje teh skupnosti je bilo povezano s privilegiji, ki jih je beneška oblast dajala Beneškim Slovencem, čuvarjem severovzhodnih meja države.

Med letoma 1797 in 1866 je nastopilo prehodno obdobje z menjavo državne pripadnosti Beneške Slovenije (v okviru videmske pokrajine), najprej avstrijski monarhiji (1797-1805), nato Napoleonovemu kraljestvu Italije (1805-1814) in po sklenitvi pariške mirovne pogodbe (30. maja 1814) znova Avstriji. Ta je tudi določila meje (cesarski dekret z dne 9. oktobra 1814) med starimi avstrijskimi ozemlji (Koroška, Goriška) in ozemlji nekdanje Beneške republike, med katere je sodila tudi Videmska pokrajina z Beneško Slovenijo vred. Pokrajina, sodila je v Lombardsko-beneško kraljestvo, je obsegala 6555 km² in štela 335.623 prebivalcev (v Vidmu je l. 1815 živelo 17.124 ljudi) (Morassi, 2002, 5-6).

Razvoj dogodkov po letu 1866, zlasti njegovi pravni vidiki, so bili obravnavani le delno, in še to za čas, ko je lahko matična domovina, tudi z možnostjo mednarodnopravnega učinka, posegla v reševanje problemov Beneških Slovencev kot sestavnega dela slovenskega naroda in sestavnega dela slovenske manjšinske skupnosti v

1 Tudi Henrik Tuma (1933, 231-243), Sergej Vilfan (1978, 576-584; 1996, 333-334).

Italiji po prvi, zlasti pa po drugi svetovni vojni. Pri tem pa je prav problem Beneških Slovencev ali natančneje slovenske narodne skupnosti v videmski pokrajini, kot je zapisal Paolo Leon, postal "klasičen primer nacionalističnega pritiska" (Leon, 1978, 43), seveda večinskega naroda.

S pravnim položajem Beneških Slovencev po letu 1866 se po formalnopravni plati ni veliko dogajalo, ker se imeli enak položaj kot preostali, novi in stari državljani italijanske kraljevine. Na svojo etnično in jezikovno posebnost so v desetletjih, ki so sledila njihovi vključitvi v italijanski državni prostor, sami opozarjali,² podobno kot so opozarjali nekateri italijanski avtorji (Pacifico Valussi, Giovanni Marinelli, Michele Gortani itd.) in poznavalci beneškoslovenskih razmer iz drugih evropskih držav in dežel (npr. Černý, 1906) ter predvsem matični Slovenci (Andrej Žnidarčič, Rihard Orel, Henrik Tuma itd.). Na ta opozorila pa se državni organi, sodeč po praksi in po tistem, kar zdaj vemo, niso ozirali.

Bolj kot katerokoli ozemlje, naseljeno s Slovenci, je Beneška Slovenija z Rezijo doživela od konca 18. do sedemdesetih let 19. stoletja največ upravnih in političnih sprememb na mednarodni ravni. Spremembe je začela vojna francoske republike z njenimi nasprotniki, med katerimi so bili tudi Habsburžani; pri tem se je Beneška republika, kamor so beneški Slovenci sodili, zadržala nevtrajno. Francozi so že marca 1797 prišli v Slovensko Benečijo in Napoleon je 1. maja 1797 napovedal vojno beneški državi. Dva meseca nato, 23. junija, je bila postavljena začasna furlanska vlada, sestavljali so jo simpatizerji Francozov. Vlada je delovala v duhu zamisli francoske revolucije in v kratkem času svojega delovanja izvedla nekaj pravnih in upravnih sprememb, ki so sledeč geslu "svoboda in enakost" posegle tudi v beneškoslovenski prostor. Toda 17. oktobra 1797 je bil podpisan kampoformijski mir, z njim je bilo konec beneške države. Avstrija pa je dobila v zameno za Milano in Belgijo večino beneškega ozemlja. Tako je Beneška Slovenija prišla v avstrijsko državo, oblast je prevzela na začetku leta 1798 in odpravila ukrepečasne furlanske vlade. Obnovljena je bila beneška upravna ureditev, vendar se je začela kmalu prilagajati pravnemu in političnemu sistemu v avstrijskih dednih deželah. Februarja 1798 se je zadnjič sešel furlanski parlament, zadnja skupščina mersinske in landarske banke pa je bila 2. maja 1804.

Obdobje prvega avstrijskega vladanja je trajalo osem let. Po bratislavskem miru (decembra 1805) je vse nekdanje beneško ozemlje, ki ga je dobila Avstrija po miru v Campoformiju, pripadlo Napoleonu; 30. marca 1806 ga je priključil svojemu italijanskemu kraljestvu. Po tedanji razmejitvi so prišle v italijansko kraljestvo tudi vasi Borjana, Kred, Staro selo in Potoki. Po novi meji med Napoleonom in Avstrijo se je

2 Zlasti pravnik Carlo Podrecca (1839-1916), pozneje duhovnik Ivan Trunko (1863-1954), v manjši meri pa duhovnik Eugenio Blanchini (1863-1921), zemljepisec Francesco Musoni (1864-1926) in jezikoslovec Bruno Guyon (1868-1943). Število piscev pa se je zlasti povečalo po drugi svetovni vojni.

Napoleonovo ozemlje pomaknilo daleč na vzhod in reka Soča je 1811 postala meja med italijanskim kraljestvom in Ilirskimi provincami. Ozemlje Furlanije med Sočo in Tilmentom je sodilo v departma s sedežem v Passarianu, razdeljen na štiri distrikte. Čedadski distrikt je imel več kantonov, med njimi Špeter Slovenov. Na ozemlju landarske banke so namesto 21 sosedenj (vicinie) nastale 4 občine, na ozemlju mersinske banke pa je pet novih občin nastalo iz prejšnjih petnajstih.

Septembra 1813 so Furlanijo znova zasedli Avstrijci in 9. oktobra 1814 je bila določena nova meja med Benečijo in matično Avstrijo (Avstrijsko primorje). S cesarskim patentom z dne 7. aprila 1815 je bilo ustanovljeno avstrijsko Lombardsko-beneško kraljestvo, z vladama (gubernijema) v Milanu in v Benetkah. Avstrijci so tu ohranili francoski sistem občin. Te so tvorile okraje, okraji pa province (pokrajine). Pod beneško vlado je sodilo osem pokrajin (Benetke, Verona, Videm, Padova, Vicenza, Treviso, Rovigo, Belluno), tudi videmska z ozemljem Beneških Slovencev. Posebnost iz prvega časa delovanja Lombardsko-beneškega kraljestva pa je gotovo namen avstrijske oblasti, da bi v leta 1816 nastajajočo upravno skupnost Kraljestvo Ilirija vključili tudi distrikt Čedad. To pomeni, da bi se v matico vključila tudi večina Beneških Slovencev. Načrt se ni uresničil in ostala je, pravzaprav nastala je meja med Ilirskim in Lombardsko-beneškim kraljestvom, ki je delovala prav tako močno kot državna meja, "ločila je dva sistema uprave, dve tradiciji, dva svetova" (Melik, 1996, 100). To pomeni, da so bili Beneški Slovenci skupaj z matičnimi združeni pod istim vladarjem, a tesnejše zblíževanje je preprečevala meja, ta je ločevala italijanska ozemlja od ozemelj, ki so zgodovinsko pripadala Nemaški zvezi (Antonini, 1865, 471-472).

Leto 1848, leto prve italijanske zedinjevalne vojne, je v Beneški Sloveniji minilo v znamenju nasprotovanja Avstriji, ki je po Napoleonovem času nadaljevala postopno uničevanje beneške tradicije predvsem na področju krajevne samouprave. Avstrija je leta 1833 ukinila zbiranje v sosednjah (vicinie) in leta 1839 začela z zakonom odpravljati srenjska zemljišča (kamunje). V takem ozračju se je revolucionarna Italija leta 1848 pokazala kot naslednik v dobrem sporninu ohranjene Beneške republike. (Marušič, 1998, 104) Zato tudi vabilo beneškim Slovincem 10. aprila 1848, prihajalo je iz upornih Benetk: "Bratje Slovenci, ki razumete bolečino Italije; katere dušo je Avstrija tako nenadoma in neusmiljeno napadla." (Quarngnolo, 1898, 4-5). To seveda ni bilo prvič, da se je v javnosti omenjala jezikovna različnost prebivalcev Furlanije. Že od srednjega veka sem se je njihovo ozemlje imenovalo kot Schiavonia, v mejnih sporazumih med Avstrijo in Beneško republiko sredi 18. stoletja se imenuje kot Schiavonia Veneta ali Venezia Schiavonia in Veneta Schiavonia. Kasneje so se je pojavljale nove oblike kot na primer Slavia italiana, Slavia ali Alta Slavia vendar po tem, ko je Beneška Slovenija prišla pod italijansko suverenost.

Po dogodkih v letih 1848-1849 je Avstrija znova prevzela oblast trdno v roke, toda oblastne strukture so se zelo počasi obnavljale. Oktroirana marčna ustava (1849) je za Lombardsko-beneško kraljestvo predvidevala lastno ustavo. Potem je oktobra

1849 sledila reorganizacija avstrijske oblasti v italijanskih deželah na podlagi Navodil o začasni ureditvi civilne uprave v Lombardsko-beneškem kraljestvu (Grundzüge für die provisorische Organisation der Zivilverwaltung in lombardisch-venetianischen Königreich, 12. oktobra 1849) (Mazohl-Wallnig, 1981, 34-35). V skladu z navodili je bil imenovan generalni vojaški guverner, ki je imel v osebi feldmaršala Radetzkega izjemno moč, vojaško in civilno (sestavljali so jo civilna in vojaška sekcija ter urad predsedstva). Dve namestništvi (luogotenenze) v Milanu in v Benetkah naj bi bili podrejeni notranjemu ministru. Toda vnesni organ je postal General-Gouvernement, ki si je uzurpiral oblast in si podredil namestnika. Radetzky je vladal s trdo roko, vzpostavil je pravzaprav vojaško oblast. Trdost njegovega nastopanja je omilil februarja 1857 novi guverner, cesarjev brat nadvojvoda Maksimilijan (Meriggi, 1987, 365). Še pred njegovim nastopom je avstrijska vlada omejevala moč vojaških oblasti v deželah Lombardija in Benečija (Veneto), prava civilna oblast se je dokončno vzpostavila šele leta 1855, a le za kratek čas. Leta 1859, v drugi italijanski zedinjevalni vojni, je Avstrija izgubila Lombardijo. Ta sprememba je napovedovala napredovanje procesa italijanskega združevanja in pri Italijanih pa tudi v evropski politiki je ostajala presumpcija, da je avstrijska Benečija del nedograjene Italije. Rodila je krizo vladanja v preostanku avstrijske italijanske posesti v Benečiji (Venetu). Očitno je bilo, da Avstrija ni bila uspešna niti z ustavnimi spremembami in njihovim uresničevanjem v letih 1860 in 1861. (Ghisalberti, 1969, 34) Ko je bil z oktobrsko diplomom (1860) in februarskim patentom v avstrijski monarhiji uveden parlamentarni pravni red, je za bil za Lombardsko-beneško kraljestvo določen v 6. členu februarskega patenta – potem ko se bo pokazal primeren čas – poseben deželni statut. Za ta prehodni čas pa so dali obema kongregacijama (v Milanu in Benetkah) pravico, da v dunajski državni zbor pošljeta dvajset poslancev. Poslance naj bi pravzaprav izbralo 16. aprila 1861 skupaj 844 volilnih mož z območja Benečije in pokrajine Mantova. Slab mesec dni (17. marca 1861) je bila razglašena ustanovitev Kraljestva Italije in med Italijani v Benečiji je bilo veliko protiavstrijskega razpoloženja. Svojo navzočnost na volitvah so odrekli volilni možje in kandidati v duhu "junaškega, a zakonitega upora zoper vlado" (Giusti, 1981, 62). Na podoben način so svojo nenaklonjenost avstrijski državi in vladi pokazali tudi italijanski poslanci v istrskem deželnem zboru, ko so z besedo "nessuno" odrekli sodelovanje Istre v dunajskem deželnem zboru (Quarantotti, 1936, 3-209; Barbalič, 1954, 292-300), podobno so ravnali Italijani na Južnem Tirolskem (Tridentinskem) (Sestan, 1961, 81-82).

V takih okvirih je bilo vprašanje obstoja slovenske etnične skupnosti v Benečiji in njene samoodločbe obrobno in pomembno le za Slovence. Sicer so Beneški Slovenci ohranjali do Italije in italijanskega vprašanja podobna stališča kot leta 1848. Nekateri so sodelovali v pripravah za protiavstrijski upor v Furlaniji leta 1864, in ker je bil upor odpovedan, so na primer v Podbonescu skrili zalogo orožja v seniku, ki je bil last občinskega sekretarja Antona Crucila iz Ronca (Pilosio, 1966, 239, 259, 367).

Ozemlje Beneških Slovencev je sodilo – kot smo že zgoraj povedali – v videmsko pokrajino. Pred tretjo italijansko osvobodilno vojno leta 1866 je bilo le še del beneškega kraljestva oziroma videmske pokrajine, porazdeljene na 19 okrajev in na skoraj dvesto občin. Občine so bile treh stopenj: pokrajinska središča (Benetke, Verona, Vicenza, Padova, Rovigo, Videm, Treviso, Belluno in kraljevsko mesto Basano), občine s prek tristo posestniki in preostale; delovanje občin je nadziral okrajni glavar, pravico do lastne občinske uprave pa so imele le občine z več kot 3000 prebivalci. Slovenci so živeli predvsem v okrajih Čedad, Špeter Slovenov, Humin, Možac in Tarčent. Pokrajino je upravljala pokrajinska kongregacija (Congregazione provinciale) v Vidmu, sestavljalo jo je osem članov, ki jih je na predlog občin imenovala osrednja kongregacija (Congregazione centrale) v Benetkah; dva delegata je pokrajina izbirala za sodelovanje v delu centralne kongregacije (Morassi, 2002, 8-12). Kongregacije niso bile prava ljudska predstavništva, pač pa so se "morala zadovoljiti z vlogo običajnih birokratskih organizmov in posvetovalnega telesa" (Tessitori, 1966, 50). Po priključitvi k Italiji leta 1866 je nova videmska pokrajina štela 17 okrajev in 182 občin z okoli 480.000 prebivalci. V vojni leta 1866 je bila Avstrija sicer na italijanskem bojišču uspešna, toda usodo njenih italijanskih posesti je vendarle odločil njen poraz v boju s Prusijo. Ker so bili dogodki leta 1866 odločilni tudi za usodo Beneških Slovencev, naj bo naša pozornost najprej namenjena vojaškemu dogodkom. K temu lahko še dodamo, da so se posamezni prebivalci na ozemlju Beneških Slovencev pripravljali tudi na upor zoper avstrijsko oblast, podobno kot leta 1864 (Blaas, 1866, 55; Leicht, 1911, 138-141).

V vojna dogajanja leta 1866 je bil poleg vojskujočih se držav, predvsem Avstrije, Italije in Prusije, vpleten tudi francoski cesar Napoleon III., podpiral je zedinjevalne težnje Italije. Prav njegovo posredništvo je Italiji omogočilo, da je postajala suveren nad ozemljem Benečije v času, ko je vojna še trajala. S preliminarno mirovno pogodbo, podpisano v Mikolovu 26. julija 1866 med Avstrijo in Prusijo, se je slednja obvezala, da bo pridobila premirje na italijanskem bojišču, kakor hitro bo francoski cesar izjavil, da bo dal Benečijo Italiji. To je cesar storil že naslednji dan, 27. julija, in tako je tudi določal šesti člen 23. avgusta 1866 podpisane mirovne pogodbe med Avstrijo in Prusijo (ratificirane 30. avgusta), da je Benečija za Italijo pridobljena in da ji bo predana, takoj ko nastopi obdobje miru. S tem se je strinjal, kot povedano, avstrijski cesar in njegovo privolitev je nato vseboval tudi tretji člen mirovne pogodbe med Avstrijo in Italijo, podpisane na Dunaju 3. oktobra 1866.³

Določila preliminarne pogodbe iz Mikolova (26. julija 1866) s soglasjem avstrijskega cesarja in iz nje izvirajoče mirovne pogodbe med Avstrijo in Prusijo (23. avgusta 1866) je tako mogoče razumeti kot priznanje suverenosti Italije nad Benečijo

3 V knjigi Milice Kacin Wohinz in Jožeta Pirjevca *Zgodovina Slovencev v Italiji 1866-2000* (2000, 17) je naveden datum 10. avgust 1866, ko si je Italija s podpisom miru zagotovila Benečijo. Taka napaka v tako ugledno knjigo ne sodi.

in seveda nad videmsko pokrajino v smislu *pactum in favorem tertii*. (Beran, 1996, 97-120) Italija je to dejstvo upoštevala zlasti od dne, ko je njena vojska 25. julija 1866 prišla v Videm in se je nato začela pomikati proti avstrijski meji. Toda prehod čez Sočo je Italiji preprečilo premirje v Krminu, 12. avgusta 1866. V premirju navedena določila so poleg drugega postavila tudi razmejitveno črto, po kateri so v okrajih Tolmezzo – Tolmeč, Moggio – Možac, Čedad, Humin, Tarčent, Špeter Slovenov in Palmanova začasno ostale avstrijske čete.

Tako je Italija v času prodiranja njene vojske proti severu, ob koncu julija in na začetku avgusta 1866, na osvojenih ozemljih delovala kot suveren, ozemlja je imenovala "Provincie italiane liberate dalla dominazione austriaca". Vendar je 19. julija 1866, še pred podpisom premirja v Mikolovu, izšel dekret o sodni oblasti "nelle provincie venete liberate dall'occupazione austriaca" (RULD, 1). Dne 4. avgusta 1866 je izšel kraljevi odlok, ki je odločal, da so "vsi državljani enaki pred zakonom, ne oziraje se na veroizpoved; vsi uživajo enako vse civilne in politične pravice" (RULD, 2). Tako si so si sledili ukrep za ukrepom, med njimi so bili tudi taki kot odlok 28. julija 1866 o objavi italijanske ustave oziroma statuta (4. marca 1848), dekret o spremembi občinskih uprav (1. avgusta 1866). Med mnogimi dekreti je bil tudi tisti z dne 8. avgusta 1866, odpravil je telesno kaznovanje s palico (moški) in s šibo (žensk) v deželah, ki so bile osvobojene avstrijske dominacije (RULD, 3).

Za območje Furlanije je pomemben ukrep imenovanje Quintina Selle za posebnega komisarja (Commissario straordinario) za videmsko pokrajino le tri dni po tem, ko so prve italijanske čete prišle v Videm. Sella je 17. avgusta 1866 razpustil videmski mestni svet in pokrajinsko kongregacijo, oba organa je nato obnovil v novi sestavi. Bil je obseden z mislijo, da je treba v okolju – v katerem bi bilo lahko pričakovati avstrijski protinapad – kjer ga je motila navzočnost avstrijakantov, konservativnih katoličanov in Slovanov ("slavi nelle zone isontine"), utrditi avtoriteto italijanske države (Ghisalberti, 1969, 34).

Navedenim kraljevim dekretom je sledil dekret o voilnih seznamih (1. septembra 1866), 10. oktobra pa je izšel odlok, s katerim se je naznanjalo število in vsebina dekretov, ki so bili v pokrajinah Verona, Venezia in Mantova že izdani za "italijanske pokrajine, osvobojene od avstrijske okupacije." (RULD, 4) Vse to zakonsko gradivo pa se tedaj ni moglo uresničevati v Beneški Sloveniji, kjer je bila še vedno avstrijska vojska. Tako piše dopisnik "Iz št. Petra nad Čedadom", da so 26. avgusta 1866 prišli v Špeter Slovenov italijanski ("laški") vojaki: "Mi Slovenci, ki spadamo v videmsko pokrajino, imamo posadko avstrijsko, postave pa laške; nobenega avstrijskega gerba ni videti več pri nas ... Vradniki eni so zbežali k Lahom v Videm, eni so pa ostali in so plačevani od Lahov. Pravijo eni, da laška meja bode segla so Soče; to pa se ne vé, ali bo resnično." (Zgodnja danica, 10. 9. 1866, 206) Tako so se zaradi okoliščin v Beneški Sloveniji kasneje opravile občinske volitve, drugod pa so se sicer

začele že 30. septembra 1866;⁴ avstrijska vojska je na primer zapustila Špeter Slovenov dan pred plebiscitom, tj. 20. oktobra 1866 (*Giornale di Udine*, 25. 9. 1866; 23. 10. 1866).

Prav v povezavi z demarkacijsko črto, ki jo je določalo premirje v Krminu, je vredno omeniti, da je razmejitvev potekala na furlanskem sektorju deloma po jezikovni slovensko-italijanski (furlanski) ločnici, kar se je očitno ujemalo s temeljnim pogojem za sklenitev premirja (tako je določila Francija), z načelom *uti possidetis* (ozemeljsko stanje ob koncu vojnih spopadov) (DDI, I). Tako razmejitvev lahko povežemo tudi s poznejšimi dogodki, ko se je narodnostna (jezikovna) posebnost predelov Beneške Slovenije (špeterski okraj) pokazala ob določanju nove meje med Italijo in Avstrijo. Avgusta 1867 je slednja predlagala zamenjavo okraja Špeter Slovenov z okrajem Primiero na Južnem Tirolskem (12.000 ljudi); Italija je zamenjavo odbila z *non possumus*, ker je pripadnost določil plebiscit leta 1866. (Podrecca, 1887, 151) Čeravno v spisih avstrijske razmejitvene komisije ni bilo o takih zamenjavah nič najti (Beran, 1996, 117), pa je vendar v času, ki je sledil premirju v Krminu, krožil v javnosti glas o zamenjavah bogatih ozemelj v južnem Posočju (Červinjan – Cervignano) za revne slovanske okraje (slawische Distrikte) v videmski pokrajini. Avstrijska stran, sodeč po mnenju tržaškega namestnika Ernesta Leopolda Romana Kellersperga, v tako zamenjavo ni privolila. Očitno je, da si je ozemlja v južnem Posočju želela pridobiti Italija. Komisar Quintino Sella je izdelal predlog o odstopu slovenskih vasi v predelu Nadiže (Beran, 1996, 115-116). Ozemlja beneških Slovencev pa se ni dotikal predlog italijanskega kralja Viktorja Emanuela II., ki je predlagal avstrijskemu veleposlaniku v Firencah Aloysu Karlu Kübecku, da bi zamenjali Avstriji določeno območje Ogleja (20.000 ljudi) za ustrezne predele na Južnem Tirolskem (Sandona, 1932, 48-49). O demarkacijski črti, ki so jo določili v konvenciji o premirju (*Convenzione d'Armistizio*) v Krminu, pa je njen sopodpisnik general major Karl Möring sodil, da "zagotavlja polno svobodo pri napadu na italijanski prostor" (Ricaldone, 1992, 130).

Rešitev začasnega stanja, kakršno je ustvarilo premirje v Krminu, je bila že omenjena dunajska mirovna pogodba med Italijo in Avstrijo z dne 3. oktobra 1866.

4 V beneškoslovenskih krajih oziroma v občinah, kjer so živeli tudi Slovenci, so bili na županska mesta postavljeni: dr. Luigi Uccaz v Ahtnu, Valentino Velliscig v Stari Gori, dr. Giovanni Porris v Čedadu, Giuseppe Armelini v Fojdi, Giuseppe Rieppi v Prapetnem, dr. Pietro Rotta v Rtinju, Antonio Toniutti v Gorjanih (Montenars), Andrea Goriup v Št. Lenartu, Domenico Buttolo v Reziji, Giovanni Morandini v Na Bili (Resiutta), Giuseppe Scuderini v Dreki, Giuseppe Craghit v Grmeku, Giuseppe Manzini v Roncu, Giuseppe Goles v Sovodnjah, dr. Luigi Secl v Špetru Slovenov, Antonio Crisetig v Srednjah, Antonio Specogna v Tarčetu (Tarçetto), Pinosa Valentino v Bardu, Giacomo Bearzi v Nemah, Antonio Marzolla v Platiščih in Nicolo Cristofoli v Tarčentu (*Giornale di Udine*, 22. 11. 1866). Župana Špeta Slovenov (Secl) in Tarčenta (Cristofoli) sta bila imenovana za okrajna šolska ravnatelja že pred plebiscitom z dekretom Quintina Selle z dne 16. oktobra 1866 (*Giornale di Udine*, 17. 10. 1866).

Pogodba je v tretjem členu določala, da se avstrijski cesar strinja z združitvijo Lombardsko-beneškega kraljestva z italijanskim kraljestvom, in v preambuli določila, da je avstrijski cesar odstopil francoskemu Lombardsko-beneško kraljestvo in da je pripravljen priznati združitev s pridržkom, da se s tem soglašata tudi prebivalstvo. To pa je bil seveda plebiscit, in ne navadna avstrijska cestija, ki bi bila za Italijo žaljiva.

Plebiscitu na Beneškem (Veneto), dejanju, ki ga je zlasti pogojevala Francija, se to razpravljanje posebej ne posveča. V videmski pokrajini, sestavnem delu Benečije, je za Italijo glasovalo 105.386 glasovalcev, 36 proti, 15 pa je bilo neveljavnih glasovnic. Omeniti pa je le treba, da je bil 7. oktobra 1866 izdan dekret o sodelovanju na zborovanjih (comizi), na katerih naj bi se državljani 21. in 22. oktobra 1866 s *si* in *no* na tiskanem lističu izrekli za: "Dichiariamo la nostra unione al Regno d'Italia sotto il Governo Monarchico costituzionale del Re Vittorio Emanuele e dei suoi successori" (RULD, 5). Dne 13. oktobra 1866 pa je bil izdan dekret o izvedbi plebiscita v "osvojenih italijanskih pokrajinah", in sicer je določal, da se ga udeležijo 21 let stari državljani in tisti, ki niso dopolnili 21 let, a so delovali v vojski ali pa bili prostovoljci. Z dekretom z dne 14. oktobra 1866 je bilo objavljeno besedilo dunajske mirovne pogodbe (3. oktobra 1866) in dekret o njenem izvajanju; dekret je postal zakon 25. aprila 1867.

Med pomembnejšimi zakonskimi določili, ki so nastala po plebiscitu, omenimo določitev volilnih kolegijev z dne 30. oktobra 1866 (štev. 3296) in 4. novembra 1866 izdani kraljevi dekret, ki je na podlagi rezultata plebiscita določal, da je beneška pokrajina skupaj z Mantovo postala integralni del italijanskega kraljestva, in je v drugem členu imel določilo, da bo 82. člen italijanske ustave (Statut bo imel svojo polno učinkovitost od dneva prvega zasedanja obeh zbornic) imel polno veljavo, ko bosta deželi imeli zastopstvo v parlamentu; dekret je dobil obliko zakona, ko sta ga izglasovali obe poslanski zbornici (18. julija 1867).

Tako se je tudi formalno začela izvajati italijanska suverenost v novih pokrajinah in s tem tudi v Beneški Sloveniji. Plebiscit je seveda reševal temeljno formalno vprašanje, ne pa številnih problemov, ki so jih prinašale nove državnopravne razmere. Vzporedno z uvajanjem nove oblasti pa se je postavljalo v ospredje zunanjepolitično vprašanje – potek nove meje kraljevine Italije z Avstrijo in italijanski notranjepolitični problem – privolitvev v centralistično ureditev (v videmski pokrajini jo je zastopal komisar Quintino Sella) ali pa federalizem oziroma deželni (pokrajinski) avtonomizem.

Večkrat je bilo zapisano, da so Italija, morda država ali pa predstavniki Italijanov v videmski pokrajini, pridobivali Slovence z obljubami, da jim bo dala, v nasprotju z Avstrijo, šole v domačem jeziku in druge ugodnosti, zlasti take, ki so jih nekoč že uživali (Safvi, 1975, 212). O tem pravzaprav nimamo kakih uradnih izjav. Komisar Sella pa je že kmalu po prihodu v Videm ugotavljal, da je treba prikazati prebivalstvu razliko med avstrijsko in italijansko vlado in "onde agire sui paesi limitrofi nei quali

l'elemento italiano e molto combattuto da elementi clericali, slavi e austriacanti" (Salimbeni, 1977, 73). S tem je pokazal na različnost videmskega okolja, kjer je močan protiliberalni odpor kazala zlasti krajevna cerkev. To je bil za nove oblasti kar resen problem in odsev teh razmer je zaslediti tudi v slovenskem tisku, v dopisih iz Beneške Slovenije.⁵ Ni pa nobenega dvoma, da se je odnos novih oblasti do drugorodcev ravnal po določenih 24. členu Statuta, ki je določal: "Vsi pripadniki kraljestva, naj imajo katerisibodi naslov ali katerisibodi stopnjo, so enaki pred zakonom. Vsi uživajo na enak način privatne in politične pravice ter se pripuščajo k civilnim in vojaškim službam, v kolikor temu ne nasprotujejo izjeme, določene v postavah."⁶ Liberalno določilo je govorilo o enakosti posameznikov, medtem ko ni bilo nobenih jamstev za narodnosti, ali kakor je leta 1978 ugotavljal Emil Cenčič, duhovnik in pravnik, je praksa upravnih organov izključevala "izražanje narodnosti, ki bi ne bila italijanska" (Cenčič, 1978, 251). Italija v svojem državnem pravnem redu ni poznala problema različnih etničnih skupnosti, le Francozi so v dolini Aoste imeli nekaj pravic, vse preostale skupnosti pa so bile na udaru asimilacije, ker je v Italiji vladalo prepričanje, da mora "država temeljiti na jezikovnem in kulturnem monolitizmu" (Ara, 1990, 457-488).

Od takega razumevanja je pot vodila le k asimilaciji, k "jasni asimilacijski politiki italijanskih oblasti do Benečanov" (Stranj, 1999, 121). To usmeritev je nakazal tudi dnevnik *Giornale di Udine*, urejal ga je znani furlanski publicist Pacifico Valussi in je bil v nasprotju z radikalnejšim *La Voce del Popolo* (glasilo Circola popolare) bolj umirjen, ko je v svoji 9. številki (12. septembra 1866) zapisal v dopisu iz Špeta Slovenov (takrat še San Pietro degli Slavi oz. Schiavi): "Vsi vedo, da niso Slovani iz Špeta in njegove okolice Italijani po izvoru, toda Italijani so po svojem čutenju in kulturi in tudi po jeziku predvsem tam, kjer lahko uživajo nekoliko izobrazbe ... Nič manj niso Italijani kot ostali." Taka stališča so prevečala odnos nove Italije do slovenskih Benečanov, pojavljala so se kar pogosto, tudi v večkrat citiranem članku *Gli Slavi in Italia*, ki ga je videmski dnevnik objavil 22. oktobra 1866 (*Giornale di Udine*, 22. 11. 1866; Petricig, 1977, 50-52; Černo, 1978, 396; Kacin-Wohinz, Pirjavec, 2000).

Uvajanje Benečije v italijanski državni prostor, predvsem na pravni podlagi, je trajalo nekaj mesecev. V sveženj ukrepov in odlokov so sodila tudi gospodarska vprašanja, zlasti povezana z denarnim prometom. Eden značilnih ukrepov so bile nedvomno volitve v državni zbor 25. novembra 1866 kot ena prvenstvenih nalog nove oblasti pa tudi krajevne politike, ki je hotela vnovič dokazati utelešenost videm-

5 V *Zgodnji danici* (I. 10. 1869, 219) je dopisnik P. (Peter Podreka) iz Špeta Slovenov zapisal: "Liberalci, videti toliko pokorščino in edinost duhovstva vse nadškofije do svojega ljubljenege nadškofa, so postali ošupljeni, ker upali so, da duhovstvo je razkosano ... marsikter, naveličan 'svobode liberalske', se zaveđa svoje zmote in zapeljevanja."

6 Prevod v: *Pravni vestnik* (1921, 3).

ske pokrajine (v okviru Benečije) v italijanski državni prostor. Za od "Avstrije osvojenih krajev" je bilo določeno devet volilnih kolegijev (Videm, San Daniele, Čedad, Humin, Tolmezzo – Tolmeč, Palmanova, San Vito al Tagliamento, Pordenone, Spilimbergo). Ob volilnih okrajih pa je imela videmska pokrajina še 17 upravnih okrajev, Slovenci so živeli predvsem v okrajih Špeter Slovenov, Čedad, Humin, Tarčent. Zaradi volilnega cenzusa je bilo malo volilnih mož (elektorjev). Volilna zakonodaja je imela vse prej kot demokratičen značaj, saj je 466.000 prebivalcev videmske pokrajine predstavljalo le 5985 elektorjev. V čedajskem volilnem kolegiju je na prvih volitvah zmagal Pacifico Valussi, zmerno vladno usmerjeni kandidat (konservativni liberalec), tu je bil vnovič izvoljen na volitvah 10. marca 1867 – državnozbornske volitve so bile znova po dobrih treh mesecih zaradi padca Ricasolijeve vlade – in ki je svoj volilni program gradil na dejstvu, da je videmska pokrajina mejno območje, "vzhodni Piemont", moč Italije na vzhodu, kot ima na zahodu to nalogo pravi Piemont (Morassi, 2002, 49). Valussi, nekdanj v krogu tržaških intelektualcev, zbranih ob reviji *La Favilla* pred letom 1848 in simpatizer kulturnega preporoda južnih Slovanov, je z leti spremenil svoj odnos do Slovanov ob Jadranu. Zagovarjal je njihovo asimilacijo tudi z javnim delovanjem v Vidmu, pred prihodom Italije⁷ in zlasti po njem. Ustanovil naj bi nekakšno gibanje za poitalijačenje Slovencev v videmski pokrajini (Primorec, 17. 3. 1867).

Naslednji kraljevi dekret, ki je zadeval tudi položaj Beneških Slovencev, je bila 2. decembra 1866 uvedba italijanskega državnega občinskega in pokrajinskega zakona (20. marca 1865).⁸ Na podlagi tega je začela delovati videmska pokrajina, ki pa je v življenju Beneških Slovencev imela pomembno vlogo mnogo pozneje, takrat, ko je pri njenem delu sodeloval Ivan Trinko, to je od leta 1902. V njegovem dvajsetletnem delovanju mu ni uspelo pridobiti kakih temeljnih zakonskih določil za zaščito svojih rojakov, uspeh njegovega delovanja je bil v pridobitvah na gospodarskem in socialnem področju. Njegovo delo je v pokrajinskem svetu dopolnjeval Francesco Musoni, ki pa ga je z rojaki v nadiških dolinah vezalo bolj rojaštvo kot pa narodnostna pripadnost.

Prvi pokrajinski svet v videmski pokrajini pod Italijo je bil izvoljen konec decembra 1866, prvič pa se je sestel 3. januarja 1867. Že kmalu se je srečal s problemom kompetentnosti pokrajinske in centralne oblasti zlasti pri vprašanju nasled-

7 V publikaciji *Il Friuli. Studi e reminiscenze* (Valussi, 1865) je zapisal: "Sara una grande difesa della nazione italiana il poter mostrare ai confini suoi una civiltà diffusa, la quale è atta a vincere quella dei tedeschi e degli Slavi, che da quella parte non seppeno finora opporsi che la forza materiale, divettero dinanzi a lei indietreggiare sul suolo invaso ... Noi non invaderemo colla violenza i loro paese; ma dappertutto dove i Romani erigevano un tempo i loro fortifizii lungo le Alpi Giulie, porremo qualche faro della italica civiltà, che risplenda fino sopra i paesi carantani e de Cragnolini, e li faccia talora torcere gli occhi da Vienna ..."

8 Prevelika podrejenost krajevnih avtonomij osrednji državnih oblasti je dajala vtis, da je Italija pravna država, toda z dušo policijske države (Tessitori, 1966, 61).

stva denarnega sklada – Fondo territoriale (ustanovljen septembra 1851), ki ga je pod avstrijsko vladavino upravljala. Na 2. seji pokrajinskega sveta v Vidmu (1. marca 1867) se je tako predsedujoči, odvetnik Giovanni Battista Moretti, spraševal: "Pokrajina deluje avtonomno. Toda jasno je potreba povedati, da je bilo njeno predstavništvo postavljeno pod skrbništvo, še preden je bilo rojeno." (Tessitori, 1966, 53) Nedvomno se tudi v takih izjavah in stališčih kažejo izvori kasnejšega in še danes delujočega furlanskega avtonomizma. Ta pa dokaznega gradiva za svoj obstoj ni iskal morebiti v posebnih jezikovnih in narodnostnih razmerah, v katerih je videmska pokrajina živel, pač v pravicah, možnostih in posebnostih, ki jih je ustvarjalo in dograjevalo stoletno sožitje z Beneško republiko. Čeravno je opozorila na etnično drugačnost mogoče opaziti, zlasti pri Valussiju, ki je izhajajoč iz te drugačnosti ("le varietà geografiche ed etnografiche del nostro paese") poudarjal svojo "staro maksimo" o največji možni krajevni samoupravi, pri tem pa naj bi osrednja oblast reševala generalna vprašanja, znotraj in zunaj državnega ozemlja (Valussi, 1967, 177). Problem drugorodcev je bil za furlansko politično javnost problem asimilacije, zato ni bilo storjeno prav nič za ohranjanje jezikovnih in etničnih posebnosti v videmski pokrajini. Pač pa so se furlanski politiki še med vojno leta 1866 in vse do sklenitve poteka nove državne meje med Italijo in Avstrijo potegovali za nove meje na reki Soči. Ko je predsednik italijanske komisije za določitev nove meje med Italijo in Avstrijo grof Carlo Felice Nicolis Robilant predsedniku vlade in zunanjemu ministru Luigiju Feredicu Menabrei 14. decembra 1867 iz Benetk poročal o koncu dela komisije in pogovorov z avstrijsko stranjo, ni niti z besedico omenil narodnostnega položaja ob tistem delu meje, ki je mejil na dežele Primorja. Zato pa je Avstrija v spodnjem Posočju dobila ozemlja – potem ko ni bila dosežena meja po Thalwegu reke Soče navzgor, od njenega izliva v morje pa vse do pritoka reke Ter oziroma Idrija – naseljena z nedvomno italijanskim prebivalstvom. (DDI, 2) Za del furlanske politične javnosti je potek nove meje (sklepni akt o njenem poteku je bil podpisan v Benetkah 22. decembra 1867) pomenil razočaranje, Furlanija je postala "izgubljena straža Italije" (Occioni-Bonafons, 1872-1875, 61-80).

Med neraziskanimi problemi ostaja vprašanje odprave fevdalnih obveznosti v s Slovenci naseljenih krajih (in območjih) videmske pokrajine. Vprašanje je Avstrija reševala predvsem z zakonom z dne 17. decembra 1862 in ga ni rešila. Prav tako ne italijanska oblast še tri leta po priključitvi (Manfrin, 1967, 109-110). Rimska poslanska zbornica je zakon o fevdalni odvezi v pokrajinah Benečije (Veneto) sprejela 11. aprila 1870. Prav mnoga nerešena gospodarska in socialna vprašanja so v začetnih letih, v tranzicijskem času, postavljala novo italijansko oblast v neroden položaj. Poleg že omenjenega vprašanja zemljiške fevdalne obveze je bila eno temeljnih tudi davčna politika in navsezadnje tudi uvajanje celotne italijanske zakonodaje, kajti po prvem obdobju uvajanja so se pojavili pomisleki, da bi bilo treba določene zakone (trgovski, finančni, procesni) posodobiti. Razprava na zasedanju pokrajinskega sveta

v Vidmu (27. junija 1867) je sprejela sklep, "da se na Beneškem prekine uvajanje kraljevinskih civilnih in procesnih zakonov, ker jih je potreba revidirati" (Tessitori, 1966, 58).

Pouk v šolah je bil po priključitvi samo v italijansčini. Pred tem so otroke, v avstrijski dobi, poučevali duhovniki v domačem jeziku (Pahor, 1970, 267), potem pa je bila šola izključno italijanska in šolska mreža je bila v slovenskih krajih slabo razvita in se je šolstvo začelo reorganizirati šele z letom 1867 (Orel, 1908, 29-30). Uradno poročilo o osnovnem šolstvu za šolsko leto 1869-1870 izrecno omenja, da na primer v občini Casteldelmonte (Castel del Monte – Stara Gora) ni od leta 1847 nobene šole, do takrat je nekakšen pouk opravljal domači župnik (Rosa, 1870, 8). Razprava v pokrajinskem svetu v Vidmu leta 1871 je omenila, da je nepismenost, ki je pri moških v okolišu Špetra dosegala 83,15 odstotka, pri ženskah 96,89 odstotka, posledica izvajanja načela "obbligare gli abitanti della Slavia di parlare la lingua italiana" (Micelli, s. a., 14). O stanju šolstva so bile nenehne tožbe tudi v slovenskem tisku, in ko je leta 1869 izšel katekizem za Beneške Slovence, je dopisnik iz Gorice v *Zgodnji danici* menil: "Ne samo za versko stran je novi katekizem silno doželen, ampak tudi za slovenščino, katero hočejo ondotni Slovenci svojim mlajšim izročiti, kakor so jo od svojih prededov prejeli." (Zgodnja danica, 19. 3. 1869, 94) Toda 19. aprila 1869 je kraljevi komisar pisal županom slovenskih občin, da je v šolah ostro zapovedano poučevanje le v italijanskem jeziku. (Pahor, 1970, 268) Razmere se kljub pritožbam domačinov niso prav nič spremenile. Očitno je bilo, da so še slovenske pridige v cerkvah zbujele dvom o državljanski lojalnosti beneških Slovencev in strah pred fantazmo panslavizma (Blanchini, 1901, 8).

Prvo strokovno besedo o pravnih in upravnih problemih beneških Slovencev je zapisal čedajski odvetnik Carlo Podrecca. Pred njegovimi objavami so na položaj Slovencev v Italiji opozarjali predvsem časopisni članki in vesti v slovenskem jeziku, vendar zelo posplošeno in največkrat neargumentirano. Podrecca je v treh svojih knjigah, ki nosijo skupen naslov *Slavia Italiana* (1884, 1885, 1887), a različne podnaslove, gradil ugotovitve zlasti na lastni pravni praksi in je nenehno mislil tudi na razmere pred prihodom Italije, na čas avtonomije pod Beneško republiko in na avstrijsko obdobje. Misel na tako ureditev ni bila po meri italijanske ustavne ureditve. Obnašanje italijanskih oblasti, ki ga je izrazil z vzklikom "Nevednost, birokracija in ozkosrčnost!" (Podrecca, 1887, 190), je veljalo tudi za dolinsko prebivalstvo Furlanije. Podrecca je ugotavljal, da: "La Giustizia è lontana pel montanaro slavo ed anche pel friulano." (Podrecca, 1887, 169) V svoji analizi obstoječega stanja pa je očitno mislil na vračanje na stare pravne razmere, na čas Beneške republike; na tak retrogradni korak je opozarjal tudi ocenjevalec Podreccove knjige (Rutar, 1889, 366). Podrecca je grajal italijansko politično in sodno oblast ter dajal prednost prejšnjim časom, zlasti avstrijskemu obdobju, tudi ko je govoril o rabi slovenskega jezika v uradnih postopkih.

Ko se je v ponatisu prve Podreccove knjige *Slavia italiana* (1884) pisec spremne besede spraševal, komu je bila ta knjiga namenjena, je ugotavljal, "da večina beneških Slovencev njenega sporočila ni mogla sprejeti. Med preprostimi ljudmi tudi ni bilo krožkov, društev in ustanov, ki bi mogli pospeševati širjenje nazorov, ki jih knjiga prinaša." (Petricig, 1977, 61) Sicer pa ljudstvo svoj jezik rabi "iz naravnega zakona, a niti v glavo mu ne pride, da bi prosilo za slovenske šole. Misli, da mora tako biti, kakor je, hočeš nočeš, kakor n. pr., ne more biti drugače, nego da se državi davek plačuje. In v tem prepričanju molči s fatalistično vdanostjo." (Orel, 1907, 64-65)

Po štirih desetletjih življenja v Kraljevini Italiji se pravni položaj Beneških Slovencev ni prav nič spremenil ali drugače povedano, njihova jezikovna in narodnostna posebnost v odnosu do večinskega naroda, se ni kazala v kakem drugačnem položaju in dodeljenih jim pravicah. S tem v zvezi bi bilo treba pregledati poročanja o Beneških Slovencih v videmskem in furlanskem tisku, odnos videmskega pokrajinskega sveta in občinskih uprav do beneškoslovenskih problemov ter političnih strank in državnih poslancev.

Potovalec (Rihard Orel) je leta 1907 ugotavljal, da Beneška Slovenija, ki jo Italijani imenujejo s skupnim imenom *Slavia Italiana*, "ne tvori nikake posebne enote niti v administrativnem niti v cerkvenem oziru. Zato Slovenci nimajo v državnem zboru [poslanska zbornica ali senat v Rimu] lastnega zastopnika ali poslanca (deputato), ker jih ni v nobenem političnem okraju toliko skupaj, da bi ga sami volili ali vsaj imeli večino. V deželni zbor [pokrajinski svet] tudi ne volijo sami, ampak združeni v štirih volilnih okrajih s furlanskimi sosedi; toda nediških je vendar toliko, da lahko nekaj zahtevajo; od šestero odbornikov čedadskega okraja, kateremu so priključeni, sta zdaj dva Slovence [Francesco Musoni in Ivan Trinko]." (Orel, 1907, 63) Orel ugotavlja dalje, da je v Beneški Sloveniji dvanajst čisto slovenskih občin, ki poslujejo v italijanščini, ker vlada ne prizna slovenščine. Če je mogoče na občinskih sejah govoriti v domačem jeziku, morajo pa biti zapisniki napisani v italijanščini. Za to skrbi "vladni patentirani uradnik", ki ima vso občinsko upravo v svojih rokah, župane nastavlja vlada. V cerkvi je s slovenščino bolje, v šolah pa je strogo prepovedana.

Pravni položaj beneških Slovencev je bil v obdobju do sprejetja nove italijanske ustave leta 1947 enak pravnemu položaju preostalih italijanskih državljanov. Nova ustava, nastala skoraj natanko celo stoletje po sprejetju Statuta, je uzakonila, kot se je izjasnil pravnik Alessandro Pizzorusso, "svobodno in spontano, lasten princip zaščite jezikovnih manjšin" (Pizzorusso, 1978, 67). Kakšen je bil potlej in je še vedno pravni položaj Beneških Slovencev, pa govorijo drugi sodelavci tega zbornika.

LA SITUAZIONE GIURIDICA DEGLI SLOVENI DELLA SLAVIA VENETA
ALL' EPOCA DELLA LORO ANNESSIONE ALL'ITALIA NEL 1866

Branko MARUŠIČ

Istituto di storia Milko Kos, ZRC SAZU, SI-1000 Ljubljana, Novi trg 2

e-mail: branko.marusic@guest.arnes.si

RIASSUNTO

Nella relazione l'autore osserva che la situazione giuridica degli Sloveni della Slavia Veneta va suddivisa in due periodi principali: uno riguarda il fattore temporale, l'altro invece la problematica. Il primo arriva fino alla dissoluzione della Repubblica di Venezia nel 1797, mentre il secondo inizia nel 1866. Il periodo intermedio, lungo quasi settant'anni, è un periodo tipicamente transitorio. Il primo è stato esaminato soprattutto dagli storici del diritto. Le loro ricerche sono infatti imperniate nella particolare autonomia che gli Sloveni lungo il fiume Natisone e i suoi affluenti hanno potuto usufruire e realizzare. La Slavia Veneta e la Resia, più di qualsiasi altro territorio abitato dagli Sloveni, hanno vissuto, a partire dalla fine del diciassettesimo secolo fino agli anni settanta del diciottesimo secolo, numerose trasformazioni amministrative e politiche a livello internazionale. Dopo il 1866, allorché gli Sloveni della Slavia Veneta entrarono a far parte dello Stato italiano, ebbe inizio nei loro confronti un atteggiamento ostile e una politica assimilatrice. A dir vero la situazione giuridica degli Sloveni della Slavia Veneta dal punto di vista giuridico formale non registra grandi novità, poiché si son trovati nelle stesse condizioni di tutti i cittadini, nuovi e vecchi, del Regno d'Italia. Ma tale politica conduceva la popolazione verso l'assimilazione. L'insegnamento scolastico, per esempio, venne impartito dopo l'annessione soltanto in lingua italiana. Una prima dissertazione critica in merito ai problemi giuridici ed amministrativi degli Sloveni della Slavia Veneta era stata redatta dall'avvocato Carlo Podrecca di Cividale. Nei propri scritti egli arrivò alle constatazioni dettate soprattutto dalla prassi giuridica avendo considerato costantemente anche le condizioni prima dell'avvento dell'Italia nonché il periodo di autonomia durante la Repubblica di Venezia e il periodo austriaco. Podrecca ebbe parole di biasimo nei confronti delle autorità politiche e giudiziarie italiane e privilegiava i periodi precedenti, soprattutto quello austriaco, anche quando parlava di uso della lingua slovena nei procedimenti ufficiali. Ma ciò non era conforme all'ordinamento costituzionale italiano. Durante i quattro decenni di vita nel Regno d'Italia la situazione giuridica degli Sloveni della Slavia Veneta non cambiò affatto. La loro peculiarità linguistica e nazionale nei rapporti con la maggioranza non si poteva esprimere. Agli Sloveni della Slavia Veneta non vennero riconosciuti i loro diritti.

Parole chiave: sloveni, Italia, Slavia veneta, minoranze nazionali, 1866, diritti delle minoranze

LITERATURA

- DDI, 1** – I documenti diplomatici italiani (DDI). Prima serie, 7. Roma, 1983, 182-183.
- DDI, 2** – DDI. Prima serie, 10. Roma, 1988, 3.
- RULD, 1** – Raccolta ufficiale delle leggi e dei decreti del Regno d'Italia (RULD), a. 1866 (2754-3487), 15. Torino, št. 3066, str. 1103.
- RULD, 2** – RULD, a. 1866 (2754-3487), 15. Torino, št. 3216, str. 1516-1517.
- RULD, 3** – RULD, a. 1866 (2754-3487), 15. Torino, št. 3151, str. 1595-1596.
- RULD, 4** – RULD, a. 1866 (2754-3487), 15. Torino, št. 3250, str. 1895-1903.
- RULD, 5** – RULD, a. 1866 (2754-3487), 15. Torino, št. 3236, str. 1854-1858.
- Antonini, P. (1865):** Il Friuli orientale. Milano, Francesco Vallardi.
- Ara, A. (1990):** Scuola e minoranze nazionali in Italia. Studi trentini di Scienze Storiche, 69. Trento.
- Barbalić, F. (1954):** Prvi istarski sabori (1861.-1877.). Zagreb, Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 281-429.
- Beran, J. (1996):** Plebiscit in razmejitve v Benečiji (1866 in 1867). V: Marušič, B., Granda, S., Svoljšak, P. (eds.): Zahodno sosedstvo. Slovenski zgodovinarji o slovensko-italijanskih razmerjih do konca prve svetovne vojne. Ljubljana, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU.
- Blaas, R. (1968):** Dalla rivolta Friulana nell'autunno 1864 alla cessione del Veneto nel 1866. Venezia.
- Blanchini, E. (1901):** La Slavia. Cividale del Friuli, Associazione Don Eugenio Blanchini.
- Cenčič, E. (1978):** Pravni aspekt slovenske manjšine v Italiji – Aspetto giuridico della minoranza slovena in Italia. V: Atti. Conferenza sui gruppi etnico linguistici della provincia di Udine. Udine.
- Černo, V. (1978):** Zgodovinsko-pravni vidiki Slovencev v videmski pokrajini. V: Atti. Conferenza sui gruppi etnico linguistici della provincia di Udine. Udine.
- Černý, A. (1906):** U italských Slovanů. Praha.
- Ghisalberti, C. (1969):** Aspetti di vita pubblica e amministrativa nel Veneto intorno al 1866. Vicenza.
- Giornale di Udine.** Udine.
- Giusti, R. (1981):** Il Veneto: 1859-1866. V: Valsecchi, F., Wandruszka, A. (eds.): Austria e province italiane 1815-1918. Potere centrale e amministrazioni locali. Bologna.

- Kacin Wohinz, M., Pirjevec, J. (2000):** Zgodovina Slovencev v Italiji 1866-2000. Ljubljana, Nova revija.
- Leicht, P. S. (1911):** Appunti su Cividale ed il suo territorio nei fatti del risorgimento dal 1859 al 1866. Atti della Accademia di Udine, IV S – 1. Udine.
- Leon, P. (1978):** Economia e gruppi etnico linguistici. V: Atti conferenza sui gruppi etnico linguistici della provincia di Udine. Udine.
- Manfrin, L. (1967):** Friuli risorgimentale. Aspetti della vita economica, politica e sociale del Friuli prima e dopo l'annessione all'Italia (1859-1871). Pordenone, Tip. Sanmarco.
- Marušič, B. (1998):** Beneški Slovenci in Slovenija. V: Slovenija 1848-1998: iskanje lastne poti. Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije.
- Mazohl-Wallnig, B. (1981):** Governo centrale e amministrazione locale. Il Lombardo-Veneto, 1848-1859. V: Valsecchi, F., Wandruszka, A. (eds.): Austria e province italiane 1815-1918. Potere centrale e amministrazioni locali. Bologna.
- Melik, V. (1996):** Beneški Slovenci (1797-1866). V: Marušič, B., Granda, S., Svoljšak, P. (eds.): Zahodno sosedstvo. Slovenski zgodovinarji o slovensko-italijanskih razmerjih do konca prve svetovne vojne. Ljubljana, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU.
- Meriggi, M. (1987):** Il regno Lombardo-Veneto. Torino, UTET.
- Micelli, F. (s. a.):** La Provincia di Udine e il decentramento amministrativo (1866-1955). V: Rizzi, A. (ed.): Il Palazzo della Provincia di Udine. Udine, Industrie grafiche editoriali.
- Morassi, L. (2002):** Il Friuli, una provincia ai margini (1814-1914). V: Il Friuli – Venezia Giulia. Torino.
- Occioni-Bonafons, G. (1872-1875):** I nostri confini orientali. Atti della Accademia di Udine, 3.
- Orel, R. (1907):** Beneški Slovenci. Koledar (Vestnik) šolske družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani za prestopno leto 1908, 22. Ljubljana.
- Orel, R. (1908):** O šolstvu med beneškimi Slovenci. Koledar (Vestnik) šolske družbe sv. Cirila in Metoda za navadno leto 1909, 23. Ljubljana.
- Pahor, D. (1970):** Pregled razvoja osnovnega šolstva na zahodnem robu slovenskega ozemlja. V: Osnovna šola na Slovenskem 1869-1969. Ljubljana, Slovenski šolski muzej.
- Petricig, P. (1977):** Carlo Podrecca. Biografška študija. V: Podrecca, C.: Slavia italiana. Trst, Editoriale Stampa Triestina.
- Pilosio, L. (1966):** Il Friuli ed i Friulani negli anni cruciali (1859-1866). Note di cronaca. Il Friuli nel Risorgimento, 2. Udine.
- Pizzorusso, A. (1978):** Le comunità etnico linguistiche in rapporto al loro riconoscimento giuridico nello stato italiano. V: Atti conferenza sui gruppi etnico linguistici della Provincia di Udine. Udine.

- Podrecca, C. (1887):** *Slavia Italiana. Le vicinie. Istituti amministrativi e giudiziari in relazione a quelli del Friuli ed alla storia comune.* Cividale, F. Giovanni tipografo-editore.
- Pravni vestnik (1921):** *Pravni vestnik*, I/1921. Trst, Podružnica društva "Pravnik".
- Primorec. Gorica, Andrej Gabršček.**
- Quarantotti, G. (1936):** *Istria nel Risorgimento. Storia della dieta del Nessuno. Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria*, 48, 3-209.
- Quargnolo, M. (1989):** 1848-1898. Cinquantesimo anniversario del quarantotto. V: Quargnolo, M.: *Ricordi friulani.* Udine, Società Veneta Editrice, 4-5.
- Ricaldone, L. (1992):** *Diario di un caro nemico. Guerra, politica e amori di un generale austriaco nel Veneto e nel Friuli degli anni 1860.* Gorizia, Editrice goriziana.
- Rosa, M. (1870):** *Sull'istruzione primaria nelle provincie di Udine e Belluno nell'anno scolastico 1868-1869.* Udine.
- Rutar, S. (1889):** *Slavia italiana. Le vicinie.* Ljubljanski zvon, 9. Ljubljana, Tiskovna zadruga.
- Salimbeni, F. (1977):** *Il problema delle minoranze slave al confine orientale del Veneto dopo il 1866.* Studi Goriziani, 46. Gorizia, Tipografia sociale.
- Salvi, S. (1975):** *Le lingue tagliate. Storia delle minoranze linguistiche in Italia.* Milano, Rizzoli.
- Sandonà, A. (1932):** *L'irredentismo nelle lotte politiche e nelle contese diplomatiche italo-austriache.* I. Bologna, Zanichelli.
- Sestan, E. (1961):** *L'opposizione alle riforme costituzionali del 1860-1861.* V: *La crisi dell'impero austriaco dopo Villafranca.* Trieste, R. Monciatti.
- Štrajn, P. (1999):** *Slovensko prebivalstvo Furlanije – Julijske krajine v družbeni in zgodovinski perspektivi.* Trst – Ljubljana, Slovenski raziskovalni inštitut – Narodna in študijska knjižnica Trst – Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Tessitori, T. (1966):** *Friuli 1866: Uomini e problemi.* Udine, Dei Bianco.
- Tuma, H. (1933):** *Avtonomna uprava Beneške Slovenije.* *Pravni vestnik*, 57. Trst, Podružnica društva "Pravnik".
- Valussi, P. (1865):** *Il Friuli. Studi e reminiscenze.* Milano, Tjp. internazionale.
- Valussi, P. (1967):** *Dalla memoria d'un vecchio giornalista dell'epoca del Risorgimento italiano.* Udine, Tip. A. Pellegrini.
- Vilfan, S. (1978):** *L'Autonomia della Slavia Italiana nel periodo patriarcale e Veneto.* V: *La storia della Slavia italiana.* San Pietro al Natisone – Trieste, Editoriale Stampa Triestina – Centro di studi Nediža.
- Vilfan, S. (1996):** *Pravna zgodovina Slovencev.* Ljubljana, Slovenska matica.
- Zgodnja danica.** Ljubljana, Janez Krizostom Pogačar.